

Idade e comportamentos (socio)lingüísticos na Galicia actual

ANXO M. LORENZO SUÁREZ

Departamento de Filoloxía Galega e Latina

Universidade de Vigo

INTRODUCCIÓN

A idade, mediante as diferentes categorizacións que podemos establecer en forma de construtos teóricos (grupos, cohortes, xeracións etc.), converteuse nunha das variables sociais máis utilizada na investigación sociolingüística para describir –e mesmo tentar explicar– tanto as tendencias como os significados da variación nos comportamentos sociolingüísticos. Na investigación sociolingüística en Galicia esta variable cronolóxica segue sendo, xunto coa variable do hábitat, un dos elementos sociais que máis relevancia achegan á hora de botar luz sobre a evolución de diversos aspectos sociolingüísticos relevantes.

O obxectivo deste traballo é revisar a influencia da idade sobre os comportamentos lingüísticos na Galicia actual a partir dos datos e das reflexións nos seguintes aspectos: lingua inicial, lingua habitual e usos lingüísticos específicos; competencia lingüística; actitudes lingüísticas; e variación e mais cambio lingüístico.

Tendo en conta que a idade é unha variable complexa, é de máxima utilidade para analizar tanto os fenómenos sociolingüísticos producidos en tempo real como en tempo aparente: en tempo real, porque a variación social xerada arredor da lingua galega está suscitando a xeración de novos procesos lingüísticos interxeracionais; e en tempo aparente, porque o cambio sociocultural producido en Galicia nestes últimos 40 anos ten translación nas condutas e nas actitudes lingüísticas das diferentes cohortes de idade.

Dedicaremos o primeiro apartado deste traballo a establecermos as cuestións teóricas máis relevantes da variable idade, así como unha delimitación dos cambios sociopolíticos, económicos e sociolingüísticos vividos na Galicia contemporánea. O segundo apartado estará centrado na análise dos principais indicadores sociolingüísticos: lingua inicial, lingua habitual e usos lingüísticos, competencia e actitudes lingüísticas. Finalmente, no terceiro apartado, analizaremos os fenómenos de variación lingüística

vinculados coa idade e remataremos este texto cun capítulo de conclusións con hipóteses e reflexións suscitadas tras a exposición dos diferentes apartados.

1. A IDADE COMO UNHA VARIABLE SOCIOLINGÜÍSTICA EN GALICIA

A idade é un indicador valioso para observar tanto a situación como a evolución de moitos aspectos sociolingüísticos. Tal como sinala Eckert (1999), referírmonos á idade supón establecer certas categorizacións que nos axuden a conceptualizar a dimensión temporal, ben desde unha perspectiva *ética* ou *émica*. Así, utilizamos por unha banda o concepto de ‘grupo de idade’ porque nos permite agrupar os individuos segundo a súa data de nacemento (perspectiva *ética*), mentres que, por outra banda, usamos o concepto ‘xeración’, que alude a unha categorización social que se caracteriza por constituír unha visión particular e distintiva dentro da sociedade (perspectiva *émica*). Como sinala Eckert (1999: 151), «age ans aging are experienced both individually ans as a part of a cohort who share a life stage and/or a experience of history».

As diferenzas sociolingüísticas detectadas nos diferentes grupos de idade ou de xeración poden ser indicativas en dous niveis diferentes: *a)* as tales diferenzas delimitan unha diferenciación xeracional estable; *b)* reflicten cambios sociolingüísticos en marcha. No tocante ás diferenzas xeracionais *estables*, cada xeración pode exhibir comportamentos lingüísticos disimilares ou repertorios lingüísticos confeccionados con material e con estratexias comunicativas diversas. Por exemplo, mentres que se argúe que as xeracións novas tenden a ser máis innovadoras, as xeracións maiores mostran unha maior tendencia cara ao conservadorismo lingüístico. Ademais, mozos e mozas adoitan ser máis sensibles ás formas socialmente prestixiadas na súa comunidade debido á influencia da escolarización e das pautas sociais propias da idade. Pero, ao mesmo tempo, a mocidade tamén é o momento de desenvolver usos «rebeldes» (usos argóticos etc.), que van desaparecendo a medida que o/a mozo/a medra.

No tocante ás diferenzas que indican cambios en marcha, tanto de tipo lingüístico coma sociolingüístico, hai que ter presente que cada xeración exhibe a norma e os valores sociais adquiridos durante a adolescencia e a primeira xuventude. Por tanto, é previsible que na socialización primaria e secundaria queden interiorizados determinados elementos sociolingüísticos que acompañarán os individuos durante a súa vida social.

Cando consideramos a relevancia da variable da idade na Galicia actual, a súa dimensión e interese resulta incontestable. Estamos ante unha variable clave en múltiples aspectos do comportamento lingüístico e sociolingüístico dos galegos e galegas. É, sen dúbida, nestes momentos a variable social máis decisiva, xunto co hábitat, para describir e explicar diferentes condutas vinculadas coa lingua galega. O porqué desta relevancia hai que buscalo na especial configuración sociocultural da Galicia contemporánea e da súa evolución recente en termos culturais, sociais, políticos e tamén sociolingüísticos.

Nos últimos trinta anos, desde 1970 aproximadamente ata a actualidade, seguen en marcha ou comezan procesos e situacións que van supor unha nova dimensión para a evolución do contacto de linguas galego-castelán e para a vitalidade sociolingüística do galego. Imos concretar algúns deses factores económicos, sociais, culturais, políticos e sociolingüísticos.

Con respecto aos cambios socioeconómicos, prodúcese no período sinalado un cambio de estilo de vida: o modo de vida tradicional deu paso a un modo novo, máis urbano, menos familiar, máis consumista e integrado en redes de comunicación fóra da comunidade local. Ademais, agudizouse o tránsito rural > urbano así como a concentración urbana e, principalmente, na beira atlántica. Aínda así, o rural en Galicia segue tendo moito peso demográfico. Desde comezos do século XX, da man da industrialización progresiva do país, foise producindo un proceso paralelo de urbanización; por iso, determinadas cidades concentraron industrias e servizos e convertéronse en focos de atracción para unha numerosa man de obra. Non obstante, a taxa de urbanización galega segue sendo das máis baixas de España, aproximadamente un 60%, tendo en conta ademais que en Galicia os municipios maiores de 2.000 habitantes xa se consideran urbanos (mentres a cifra estándar admitida para o resto debe chegar aos 10.000). En resumo, a urbanización e modernización de Galicia na segunda parte do século XX supuxo un auténtico cambio cultural¹.

Con respecto aos cambios sociodemográficos e culturais, salientamos como aspectos máis relevantes o aumento da alfabetización dos adultos e a xeneralización da escolarización, así como os cambios suscitados na base demográfica: a evolución natural e os movementos de poboación; o estancamento demográfico; e emigración e mais inmigración recentes. Tamén cómpre sinalar a este respecto o estancamento demográfico que se vén producindo en Galicia, con taxas de crecemento vexetativo negativo. Esta é unha tendencia xeral nas sociedades occidentais, moi agudizada no caso de Galicia. Pola súa banda, a porcentaxe de individuos nados fóra de Galicia segue sendo baixa, por debaixo do 10%.

Con respecto aos cambios políticos, viviuse unha etapa de profundas modificacións no marco político de España e de Galicia, coa transición e consolidación dun sistema democrático a partir de 1975. O proceso de descentralización política e administrativa do Estado supuxo a instauración do estado das autonomías e do poder local. A este respecto é interesante observar que en Galicia a autonomía arrincou con escasa lexitimade social froito dunha abstención enorme no referendo do Estatuto de Autonomía en 1981 (o 71,4% de abstención). A consolidación autonómica produciuse nos anos noventa, tras o aumento de competencias e mais o asentamento e a xestión meirande dos recursos por parte da

¹ Tamén debemos mencionar outros aspectos relevantes, como a crise industrial nos anos oitenta, coa redución dos sectores produtivos nucleares da economía galega ata ese momento (campo e mar), así como a entrada de fondos europeos, unha vez que se produciu a adhesión de España á Unión Europea, que significou un novo desenvolvemento do rural e a superación de vellos sistemas de produción.

Xunta de Galicia. Todo iso contribuíu a que Galicia, como comunidade autónoma, se convertese nun referente de poder para toda a cidadanía.

Finalmente, os cambios sociolingüísticos que caracterizan este período son igualmente relevantes. Continúa o lento proceso de substitución social do galego polo castelán, que principiara no século XIX. O proceso acelérase nos anos sesenta e setenta, coincidindo coa aceleración dos cambio socioeconómicos en España e cos máis de trinta anos de invisibilidade pública do galego debido á represión do franquismo. A irrupción dos medios de comunicación audiovisuais en castelán, con audiencias altas, e a universalización do ensino, en todos os niveis universitarios e non universitarios, supoñen en ambos os casos unha seria ameaza para o futuro da lingua, con consecuencias graves na transmisión e na aprendizaxe do galego como lingua inicial: se co franquismo o galego perdera presenza pública, coa influencia dos medios e da escola o proceso de abandono social e de non transmisión primaria avanza con máis forza.

Paralelamente ao proceso de abandono da lingua, segue en marcha unha xeira de reivindicación da súa revitalización, proceso que tamén comezara no século XIX. No último terzo do século XX intensifícase ese proceso social e comeza unha nova dinámica institucional de recoñecemento, apoio e fomento da lingua galega. Esa dinámica nova, que comeza co Estatuto de Autonomía de 1981, é ben recente e vai ter unha incidencia moi directa nas xeracións máis novas que se socializan a partir das dúas últimas décadas do século pasado.

Finalmente, o proceso de estandarización contemporánea da lingua galega supuxo a fixación dunha nova variedade lingüística que entra en xogo nun escenario complexo de variedades do galego e do castelán. Esta cuestión ten unha relevancia especial na análise da variación dos comportamentos lingüísticos, como veremos posteriormente (cf. sección 3).

2. COMPORTAMENTOS SOCIOLINGÜÍSTICOS E IDADE EN GALICIA

A idade vainos permitir analizar un amplo mosaico de aspectos sociolingüísticos: a lingua inicial e o proceso de transmisión lingüística; a lingua habitual e os usos lingüísticos específicos; a evolución da competencia lingüística, tanto a declarada como a mostrada; e as actitudes lingüísticas².

Examinaremos eses temas por separado, utilizando información cualitativa e cuantitativa. Neste último tipo de información, centrarémonos principalmente nos datos do *Mapa Sociolingüístico de Galicia* elaborado polo Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega (de aquí en adiante, MSG-1992) e da *Enquisa de Condicións de Vida das Familias Galegas* realizada polo Instituto Galego de Estatística (de aquí en adiante,

² Por mor do espazo dispoñible, non trataremos nestas páxinas tres aspectos que tamén son sensibles á idade no momento actual: os usos lingüísticos escolares, a identidade e a vitalidade etnolingüística.

IGE-2003), por seren dúas mostraxes significativas perfectamente comparables e que nos permiten ofrecer tendencias e hipóteses sobre a evolución dos principais indicadores sociolingüísticos.

2.1. PERSPECTIVA XERAL

Para principiar este apartado, será interesante recoller e comentar brevemente algunhas das características principais do discurso sobre a idade na situación sociolingüística do galego. Na análise da situación sociolingüística actual do contacto de linguas en Galicia e da vitalidade social do galego, hai dous aspectos que se destacan cando se trata de detectar os problemas fundamentais polos que transita o galego: as diferenzas de hábitat e de idade. Nos dous casos propónse unha construción discursiva moi semellante, baseada nunha formulación dicotómica simple: a lingua galega non se fala nas cidades nin entre a xente moza; e manteñen o galego os vellos e os individuos residentes ou orixinarios do rural.

Sabendo que estamos ante unha simplificación, que ten un certo baseamento empírico –aínda que con diversos matices–, o que desde todo punto de vista resulta claro é que se trata dunha construción discursiva só parcialmente real e moi perigosa para a lingua e o seu futuro, porque se está convertendo nun estereotipo e, como tal, está axudando a deseñar unha realidade moi negativa para o futuro da lingua galega.

Constatado o dato de que o galego segue sendo a lingua maioritaria dos/as galegos/as, esa fortaleza demográfica susténtase principalmente no mantemento dunha bolsa moi numerosa de galegofalantes situados nos grupos de idade maiores: eses individuos que aprenderon a falar en galego e que o mantiveron con relativo éxito durante o seu ciclo vital. En cambio, á hora de analizar os factores principais que delimitan o proceso sociocultural de contacto en Galicia, consígnanse só elementos negativos vinculados coa idade. Por exemplo, no DAFO do diagnóstico do *Plan Xeral de Normalización da Lingua Galega* (PXNLG), aparecen cinco referencias concretas a cuestións centradas na idade, todas elas son consideradas como ‘puntos febles’ do diagnóstico (cfr. Xunta de Galicia, 2005):

a) Como *realidades constantes*:

1. Os individuos novos falan menos galego cós dos outros grupos de idade.
2. A ‘xente nova’ ten o galego como segunda lingua, sen vencellos emocionais con ela, considéranla pouco útil, e carecen de motivación para falala.
3. Os maiores, que son os transmisores ‘afectivos’ do galego, representan un modelo pouco válido nunha sociedade que tende a privilexiar a cultura xuvenil.

b) Como *innovacións consolidadas*:

4. A desgaleguización dos banzos iniciais do ensino (garderías e escolas infantís) fai que as xeracións máis novas non reciban o galego.
5. Os medios audiovisuais (CRTVG) non dan chegado á audiencia xuvenil e urbana.

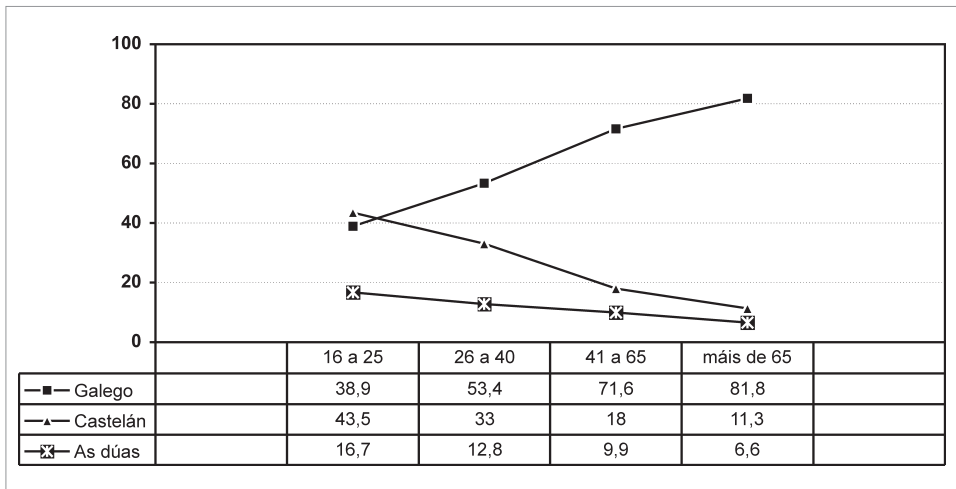
Nos seguintes apartados teremos ocasión de comprobar se tales intuicións teñen base empírica. E, complementariamente, grazas ás posibilidades de comparación temporal, poderemos constatar asemade cara a onde evolúen os principais indicadores sociolingüísticos.

2.2. LINGUA INICIAL E TRANSMISIÓN LINGÜÍSTICA PRIMARIA

A lingua inicial establécese nese momento da biografía persoal de cada individuo en que se leva a cabo a socialización primaria: antes de ir á escola e no seo da familia (polo menos isto era así ata agora). Cada grupo de idade foi socializado en épocas históricas diferentes e de acordo co universo normativo e valorativo predominante nese momento.

O MSG-1992 constatara en dúas análises distintas o crecemento do número de bilingües iniciais a medida que baixaba a idade e o descenso de individuos iniciados en galego, acompañado dun aumento dos que tiveron o castelán como primeira lingua. Ademais, obsérvase nidiamente que as xeracións maiores foron aprendidas en galego e as xeracións menores presentan unha maior presenza do castelán e das dúas linguas. E, concretamente, na xeración máis nova –aqueles entre 16-25 anos– predomina por primeira vez a transmisión primaria do castelán (Seminario de Sociolingüística da RAG, 1994: 40-41).

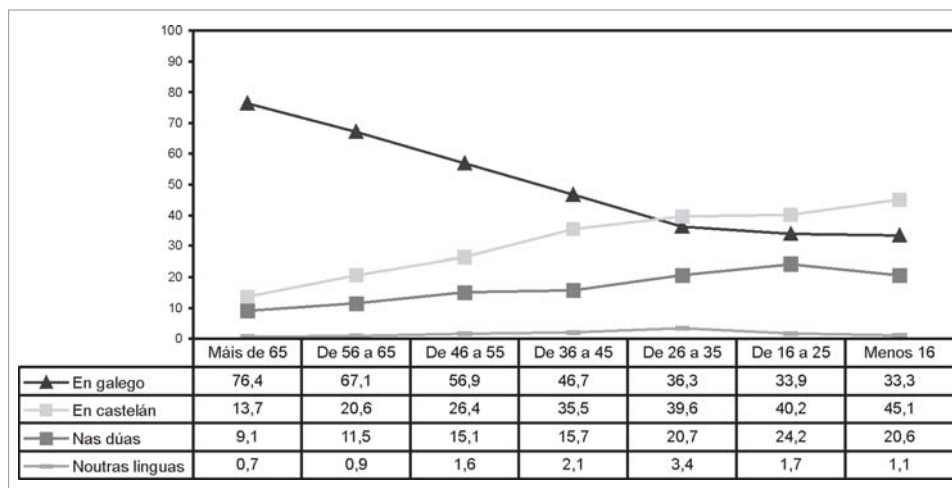
Gráfico 1. Lingua inicial por grupos de idade en Galicia (MSG-1992)

Se pasamos agora a analizar os datos do IGE-2003, observaremos que a lingua inicial dos galegos segue sendo maioritariamente o galego. Non obstante, cando chegamos ás persoas de 26 a 35 anos prodúcese un cambio nesa tendencia pasando o castelán a ser lingua maioritaria. Tamén se produce un aumento gradual e constante dos bilingües iniciais,

salvo no último tramo de idade, onde observamos un recorte pronunciado, en conformidade co aumento dos que teñen o castelán como lingua inicial.

Gráfico 2. En que lingua aprendeu a falar? Resultados comparados por idade (IGE-2003)

En consonancia cos datos que analizamos sobre usos lingüísticos (tal como vemos a continuación, no apartado 2.2), observamos no último tramo deste gráfico unha desaceleración da súa tendencia negativa. O descenso dos falantes iniciais de galego desde os entrevistados de máis de 65 ata os que se atopan entre os 26 e os 35 traza unha liña recta con descensos porcentuais case idénticos entre xeración e xeración, e, despois dunha tendencia perfectamente proporcionada, constátase unha tendencia á estabilización con retrocesos cada vez máis pequenos. Tamén diminúen os bilingües iniciais, nun claro cambio de tendencia respecto do que podíamos comprobar no MSG-1992.

Deste gráfico, e da comparación de tendencias existentes en 1992 e 2003, podemos concluír que cada vez se perden menos falantes iniciais de galego, e que a tendencia vai na dirección de que non se perdan máis. Esta parece, xa que logo, a hipótese máis factible.

Por tanto, cando consideramos a presenza da lingua galega na transmisión lingüística primaria constatamos, como aspectos febles ou negativos, que cada vez é menor o número de mozos/as que reciben o galego como lingua inicial, polo que diminúen os lazos afectivos deste colectivo con esta lingua. Ademais, faise preciso reflexionar sobre a importancia hoxe, na situación sociolingüística actual, de transmitir o galego na casa. Antes, en momentos históricos non moi afastados no tempo, a ambientabilidade social galegófona maioritaria facía da transmisión do galego un factor importante pero secundario: quen non tiña o galego como primeira variedade, acababa aprendéndoo porque a lingua tiña un alto uso social. Hoxe, ao avanzar o proceso de abandono da lingua, esa

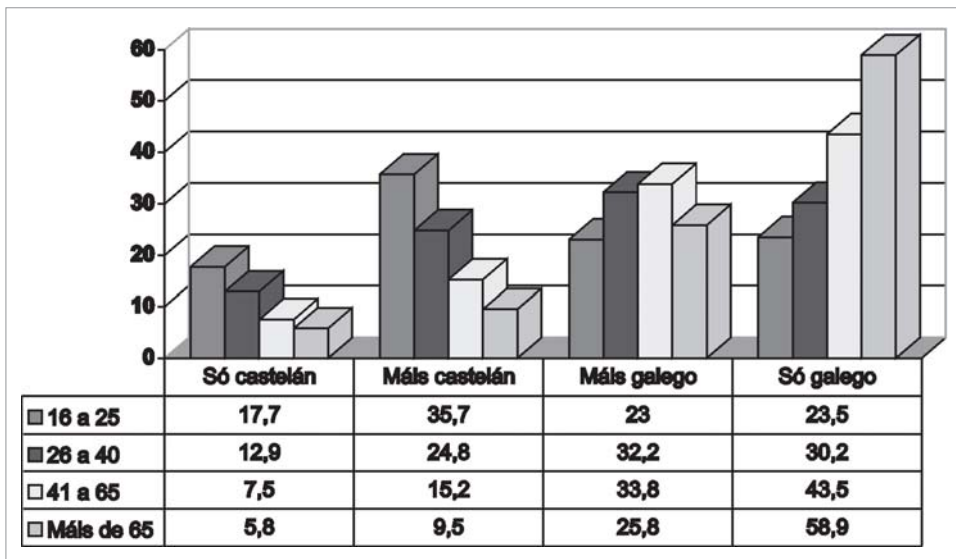
ambientalidade galegófona desapareceu e de aí a relevancia de que se garanta un certo nivel de traspaso xeracional³.

2.3. LINGUA HABITUAL E USOS LINGÜÍSTICOS

No MSG-1992 constatábase en diferentes análises a diminución constante no uso do galego segundo a idade. Os resultados indicaban unha tendencia negativa no uso do galego conforme decrecía a idade do/a entrevistado/a. A grandes trazos pódese afirmar que desde os avós dos entrevistados de máis de 65 anos, aos entrevistados de 16 a 25 se produce un descenso constante e proporcionado no uso do galego.

Tocante concretamente á lingua habitual segundo a idade, no MSG-1992 constatábase unha tendencia semellante á que acabamos de considerar en relación coa lingua inicial: maior presenza da lingua galega nos grupos de idade máis vellos e aumento do castelán conforme descendemos na escala de idade (cf. Seminario de Sociolingüística da RAG, 1995: 65).

Gráfico 3. Lingua habitual segundo a idade (MSG-1992)

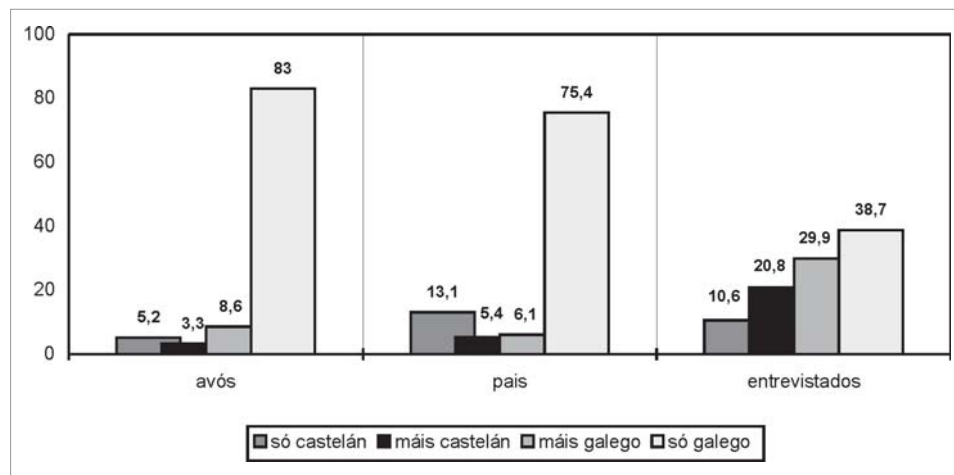
As diferenzas de lingua habitual segundo a idade tamén son visibles ao compararmos a variedade de uso habitual segundo as tres xeracións: avós, pais e entrevistados, tal como

³ E poderíamos, complementariamente, formular unha interrogante a este respecto: pódese esperar outro resultado da transmisión lingüística primaria tendo en conta a complexidade deste proceso e tendo presente que os esforzos normalizadores desde a sociedade e desde as políticas lingüísticas públicas desatenderon o uso e a reprodución familiar?

recollemos no gráfico 4 (cf. Seminario de Sociolingüística da RAG, 1995: 47-9). A hipótese máis factible é que asistimos ás consecuencias dun cambio que se orixinou na primeira metade do século XX e que queda reflectido moi claramente nos diferentes grupos de idade, mesmo nas tres xeracións, e tal cambio obsérvase na lingua habitual e na lingua inicial.

Gráfico 4. Lingua habitual en tres xeracións en Galicia (MSG-1992)

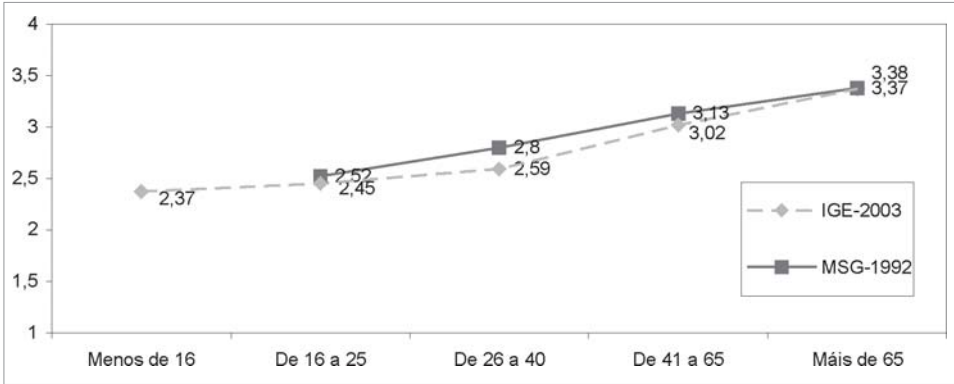
No gráfico 5 mostramos as medias de lingua habitual segundo a idade no MSG-1992 e no IGE-2003. Ao compararmos as ditas medias, advertimos a mesma tendencia de diminución do galego como lingua habitual a medida que diminúe a idade dos falantes. Ademais, vemos que as medias son sensiblemente máis baixas nos mesmos cortes de idade, de maneira que parece confirmarse a liña tendencial xa descrita polo MSG-1992 once anos despois, os individuos delimitados nos diferentes tramos de idade falan menos galego cós das súas xeracións homólogas precedentes.

Tamén cómpre salientar que nos grupos de menor idade as medias chegan por primeira vez a situarse por debaixo do punto medio da escala (2,5). Deste xeito, pódese afirmar que estamos ante un escenario novo, xa que para unha xeración de galegos e galegas o castelán é lingua maioritaria.

Se observamos a tendencia da liña superior do gráfico 5, comprobaremos que tende a cero (no caso concreto desta escala, tende a 1), e que o descenso da media é practicamente proporcional e constante en todos os tramos de idade⁴. Pola contra, a liña inferior, que é a que se corresponde coa situación de lingua habitual en 2003, observamos que tende a

⁴ Ao no haber no MSG-1992 datos dos menores de 16 anos, non podemos visualizar e comparar os resultados dese grupo de idade que si está presente na enquisa do IGE-2003.

Gráfico 5. Media de uso do galego nos diferentes tramos de idade segundo o MSG-1992 e mais o IGE-2003

estabilizarse, ou sexa, o uso do galego descende cada vez con menos intensidade. Ou dito doutro modo: parece que a perda de falantes de galego se detén. Este dato resulta de especial interese porque, aínda que non significa que esteamos diante dun cambio significativo de tendencia (por exemplo, un proceso consistente de recuperación do uso do galego que inverta o proceso histórico de substitución social polo castelán), si estamos observando como nos últimos dez anos, e entre a poboación máis nova, cada vez son menos os que abandonan o uso do galego.

Na análise por porcentaxes, tal como mostramos no gráfico 6, pódese advertir unha diminución de persoas monolingües en galego a medida que diminúe a idade. Constatamos que esta diminución tende a estabilizarse e que mesmo se recupera no último tramo —o de individuos de menos de 16 anos.

Aínda que o crecemento de monolingües en galego e só do 1%, para o cal cumpriría ter en conta a pequena marxe de erro desta mostra (0,7%), podemos afirmar que por primeira vez desde que se teñen datos sociolingüísticos cuantitativos, hai unha xeración de individuos nos que a incidencia do monolingüismo en galego é maior ca na anterior. Pola contra, observamos que existe unha aceleración no crecemento do monolingüismo en castelán, que entre os máis novos alcanza o 33,1%. Os usos bilingües con predominio do galego decrecen desde a xeración que se atopa entre os 46 e os 55. En contraste, os usos bilingües con predominio do castelán crecen en todos os tramos de idade, agás no último, onde observamos unha caída importante, quizais en relación inversa con esa limitada recuperación dos monolingües en galego.

Se agora pasamos a analizar os usos lingüísticos na familia tendo en conta tamén a idade, atoparemos un descenso nas porcentaxes de presenza da lingua galega en todos os usos familiares analizados, tal como se comproba no gráfico 7.

Gráfico 6. Porcentaxe de uso do galego nos diferentes tramos de idade (IGE-2003)

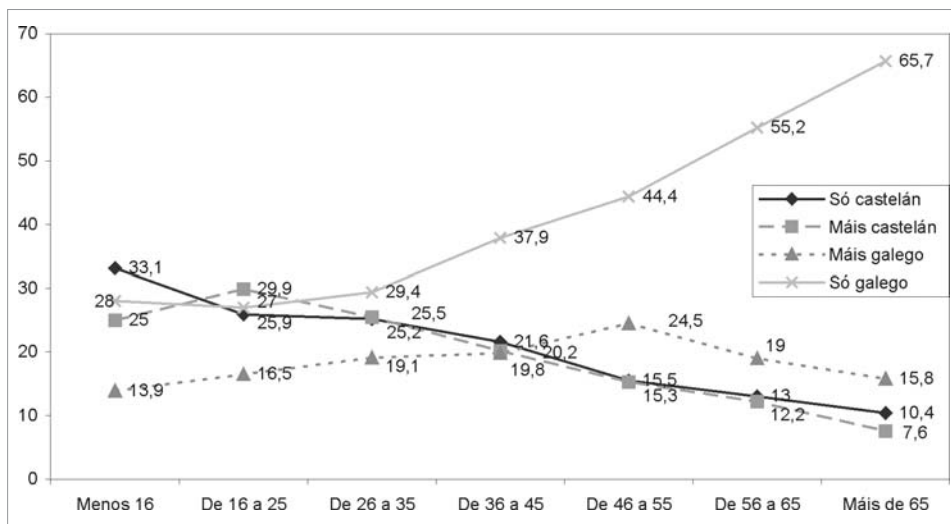
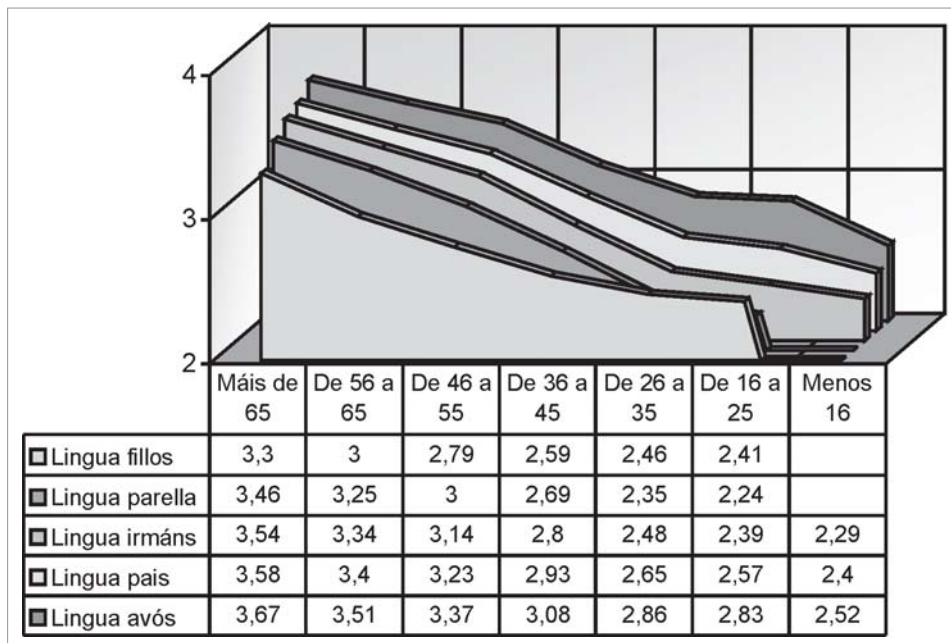

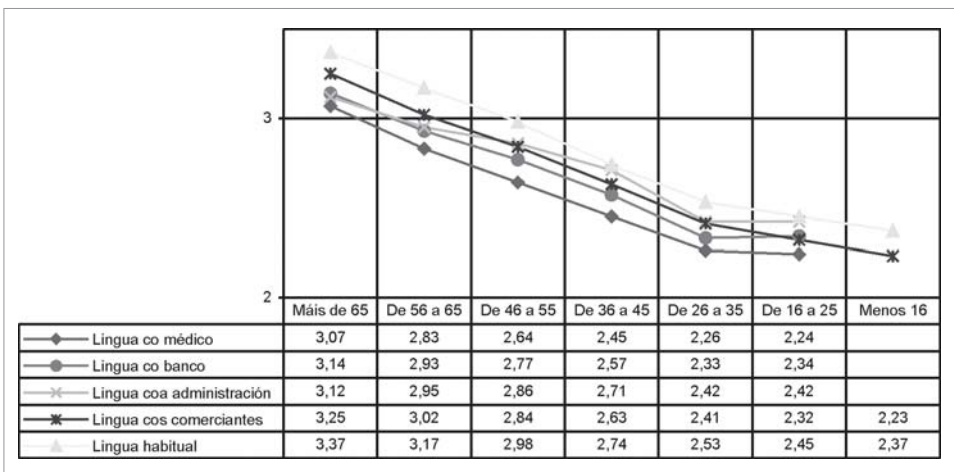
Gráfico 7. En que lingua falas cos...? Resultados por idades (IGE-2003)

Este descenso tende a estabilizarse na lingua cos avós, excepto no tramo de idade dos menores de 16 anos. Tamén observamos que o descenso se frea na lingua empregada cos fillos e posiblemente tamén, aínda que en menor medida, cos pais e cos/as irmáns/irmás. Por outra banda, na lingua coa parella a tendencia castelanizadora é moi sólida. De feito, se observamos o tramo de idade de 16 a 25 anos atopamos unha suba significativa dos usos monolingües en castelán na parella. Vemos así que, dun 26,1% de individuos situados nese tramo de idade que falan habitualmente só castelán, chegamos a un 44,2% que usa esa mesma lingua cando falan coa súa parella⁵.

Outro aspecto para ter en conta é o dos usos lingüísticos na vida cotiá. No gráfico 8 compáranse os usos na vida cotiá coa variable de lingua habitual por tramos de idade. Vese o cambio de tendencia –ou máis precisamente, a estabilización– que apuntabamos anteriormente, e, por outra banda, observamos a tendencia ao aumento dos usos monolingües. Se analizamos con vagar o gráfico advertimos que as distancias entre a media de lingua habitual e as medias no resto de variables é cada vez menor nos tramos de idade máis novos, ao tempo que constatamos esa desaceleración na que vimos insistindo⁶.

Gráfico 8. Comparación da lingua habitual e os usos na vida cotiá (IGE-2003)

⁵ Convén anotar que estes datos de uso lingüístico coa parella coinciden cos resultados atopados noutros estudos, de orientación cualitativa, onde se sinalaban os efectos castelanizadores de determinados escenarios (cf. Seminario de Sociolingüística da RAG, 2003).

⁶ Un aspecto ao que cumpriría dedicarlle unha atención especial, probablemente a través de estudos específicos, é a lingua utilizada cos comerciantes, xa que é a única variable onde non se percibe este cambio de tendencia e onde os usos mostran usos lingüísticos cada máis castelanizados.

Á hora de facer unha valoración sobre a lingua habitual e mais os usos lingüísticos en relación coa idade, principalmente se se trata da mocidade, a avaliación ten que ser necesariamente complexa e multidimensional. Podemos sinalar primeiramente, como aspectos positivos da situación sociolingüística, que nalgunhas partes de Galicia (as non urbanas, principalmente) o galego é lingua de uso preferente entre os mozos e mozas. Este feito, xuntamente co proceso histórico de institucionalización e de recoñecemento para a lingua galega, fai que se vexa con maior naturalidade entre os mozos/as a súa presenza social. Ademais, a tendencia crecente a valoraren positivamente o bilingüismo social castelán-galego ten igualmente un efecto moi positivo para o galego. Tamén debemos salienta que en moitas familias (urbanas e non urbanas) o contacto coa aldea e, en consecuencia, co galego, é frecuente.

Con respecto especificamente ás áreas urbanas, grazas ás zonas periurbanas e ás familias inmigrantes do rural seguen existindo nas cidades elementos e sectores galegófonsos dispoñibles para que os rapaces castelanfalantes urbanos manteñan vínculos co galego. Tamén é sen dúbida positivo un certo rexurdimento e revalorización do mundo rural e o aumento dos contactos entre o rural e mais o urbano.

Tamén debemos salienta que moitas actividades xuvenís que implican produción escrita (revistas, banda deseñada etc.) realízanse total ou maioritariamente en galego, así como o feito de que grande parte das actividades asociativas e reivindicativas favorecen a utilización do galego por parte dos/as mozos/as participantes. É preciso igualmente pór en valor a presenza do galego na TVG e na súa programación infantil e xuvenil, que axudou considerablemente á difusión da lingua entre a mocidade de áreas tanto rurais coma urbanas.

Pero, como aspectos negativos da situación sociolingüística xeral, cómpre volver sinala que ao ser cada vez menor o número de mozos/as que recibiron o galego como variedade inicial, diminúen os lazos afectivos coa lingua. Atópanse casos de mozos/as urbanos monolingües en castelán, inseridos en redes de relación, de amizade e familiares con moi escasa presenza do galego e onde o castelán prevalece por ser considerada unha variedade máis neutra e menos marcada. Ao existiren poucos espazos para o uso espontáneo do galego nas cidades, dificultase considerablemente o seu uso activo.

Nos ámbitos urbanos, os rapaces que pertencen a familias galegófonsas con frecuencia ven reducido o seu uso do galego ás redes sociais familiares. E nas novas xeracións urbanas dáse unha perda de lazos co mundo rural, e a falta de modelos urbanos en galego leva a que isto afecte tamén ao interese pola lingua e pola cultura galegas.

No tocante especificamente a aspectos que teñen unha relación directa coa ampliación dos usos sociais da lingua, a inexistencia de canles para a aparición de «líderes de opinión» galegofalantes, que sirvan como modelos a imitar para a mocidade, é unha grave carencia. Isto agrava, aínda máis, a utilización escasa do galego nos ámbitos e espazos máis relacionados coa mocidade: actividades deportivas, musicais, de lecer etc., e a escasa extensión do galego nos medios audiovisuais e nas TIC (internet, informática, chats etc.), ámbitos e instrumentos de moito prestixio e seguimento entre a xente moza. Ou, por

exemplo, os medios de comunicación espallan modelos cara á mocidade case exclusivamente en inglés ou en castelán, pero non en galego.

Cómpre recoñecer, asemade, que empezan a ser visibles grupos de mozos/as que optan polo uso relacional habitual na lingua galega. Porén, ese uso do galego aínda se interpreta ás veces en clave de ideoloxía política marcada, o que provoca rexeitamento entre certos sectores sociais –a mesma mocidade, por exemplo. O uso militante do galego identifícase maioritariamente co ámbito urbano e cos neofalantes, que son acusados de usaren o galego porque está de moda ou como instrumento político e ideolóxico (véxase 2.5, actitudes lingüísticas). Ademais, conséntase unha gran fenda entre os galegofalantes de sempre –asociados na súa maioría ao ámbito rural– e os neofalantes –vinculados ao ámbito urbano–, acentuada por seren estes maioría nalgúns ámbitos de especial prestixio social –a televisión, por exemplo. O distanciamento entre ambos os grupos de falantes intensifícase polo diferente tipo de galego usado por uns e outros, unha variación interna que empeza a funcionar –xunto coa opción polo galego ou polo castelán– como indicador da procedencia xeográfica e/ou sociocultural. E no tocante ás interaccións bilingües, entre os/as mozos/as, o grupo de iguais tende a presionar a favor do castelán, producíndose adoito unha converxencia cara a este idioma que anula ou reduce a posibilidade da conversa bilingüe. E na propia televisión galega, por exemplo, transmítense modelos nos que se potencia a norma de converxencia cara ao castelán.

Ao mesmo tempo que o galego acadou hoxe en día un uso consolidado en certos ámbitos formalizados (culturais, políticos, de reivindicación social etc.), prodúcese un aumento de usuarios/as en certos sectores da mocidade que fan un uso consciente do galego como froito dunha importante concienciación lingüística, tal como xa sinalamos anteriormente. Ademais, parte da mocidade considera a lingua galega como símbolo dunha identidade específica que permite singularizarse con respecto ao resto de España e Europa.

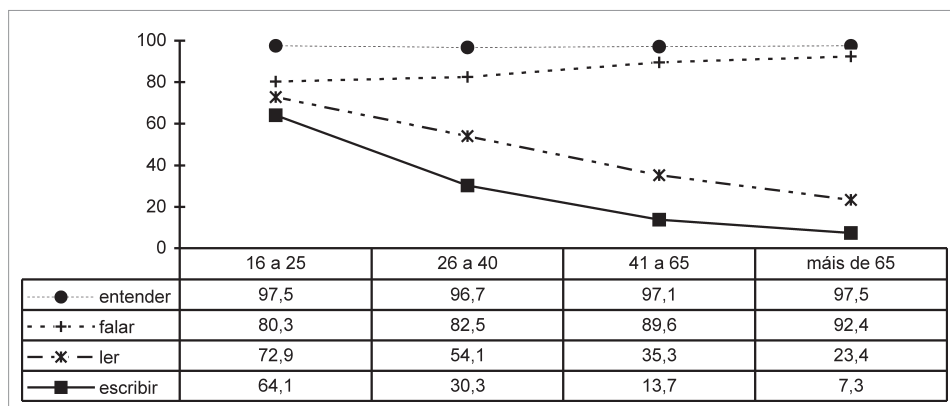
Porén, a percepción do galego como elemento identitario e diferencial é feble, sobre todo precisamente entre a mocidade urbana. Tamén é certo que o uso do galego en ámbitos formalizados tende a percibirse en certos casos como un feito ritual e baleiro. En consecuencia, o papel simbólico do galego acaba fosilizándose ao mesmo nivel cá bandeira, a música folk, a solidariedade cos pobos celtas ou a revalorización do mundo rural, sen que se materialice nun maior uso práctico e cotián.

2.4. COMPETENCIA LINGÜÍSTICA

As capacidades lingüísticas e comunicativas en galego foron un dos aspectos máis considerados polos especialistas e polos políticos cando comeza, nos anos oitenta, o proceso de institucionalización da lingua galega. O diagnóstico era claro: o galego apenas se escribía e se lía, e a competencia oral produtiva era mellorable. A inserción do galego no ensino, a maior visibilidade social da lingua tras o franquismo e a existencia de medios de comunicación que foron incorporando en diferente medida contidos en galego supuxeron unha xeira nova na capacitación lingüística da cidadanía.

Tendo en conta a variable da idade, no MSG-1992 comprobábase unha clara tendencia á mellora da capacidade para ler e escribir en galego conforme diminúe a idade do individuo, mentres que a capacidade para falar en galego se reducía ata o 80,3%. Tendo en conta que entre os menores de 25 anos a porcentaxe dos que estudaron galego na escola é case do cento por cento (cf. Seminario de Sociolingüística da RAG, 1993: 224), este gráfico ofrecía unha tendencia ben interesante para a competencia autoavaliada en galego.

Gráfico 9. Dominio efectivo da lingua galega segundo a idade (MSG-1982)

Xa en 2003, a grande maioría da poboación galega non recibiu ensino regrado de galego: o 67% non aprendeu galego na escola, o 30% si, e o 3% figura baixo a categoría de ‘non aplicable’. Con ese panorama, no gráfico 10, de novo con datos do IGE-2003, vemos como a lectura aumenta a súa puntuación de forma constante en todos os tramos, agás no último por razóns obvias (os entrevistados máis novos teñen 5 anos de idade!). Dentro deste marco indubidablemente positivo para o galego, cómpre destacar algo preocupante: nos tramos de idade de 26 a 40 anos e de 16 a 25, os suxeitos declaran ter unha maior competencia para ler que para falar, o cal pode significar que se está a propiciar unha preferencia no sistema educativo galego polo cultivo das competencias lingüísticas pasivas.

Coñecemos poucos traballos que se centren na competencia comprobada e real, non na competencia autoavaliada. En algún traballo recente, como é o caso do de Loredó, Fernández Salgado e Suárez Fernández (2005)⁷, preséntanse os resultados parciais, cen-

⁷ O obxectivo xeral deste traballo é o de ofrecer unha valoración directa, mediante diferentes probas obxectivas, da competencia lingüística dos estudantes que cursan o 4.º curso da Educación Secundaria Obligatoria (ESO), sector da poboación escolar que remata o período de ensino obrigatorio e que levan máis de dez anos de escolarización.

trados da comarca de Santiago de Compostela, dun amplo traballo de ámbito galego dirixido a medir as destrezas lingüísticas, activas e pasivas, na lingua oral e escrita en galego e castelán dos estudantes de 4.º da ESO. No tocante á expresión escrita, avaliáronse catro elementos: a corrección, a ortografía, a fluidez e mais a capacidade de significar. A media xeral foi de 3.26 (nunha escala de 1 a 5) para a competencia escrita en galego e de 3.29 en castelán (Loredo e outros, 2005: 117).

Gráfico 10. Medias de competencia percibida por tramos de idade (IGE-2003)

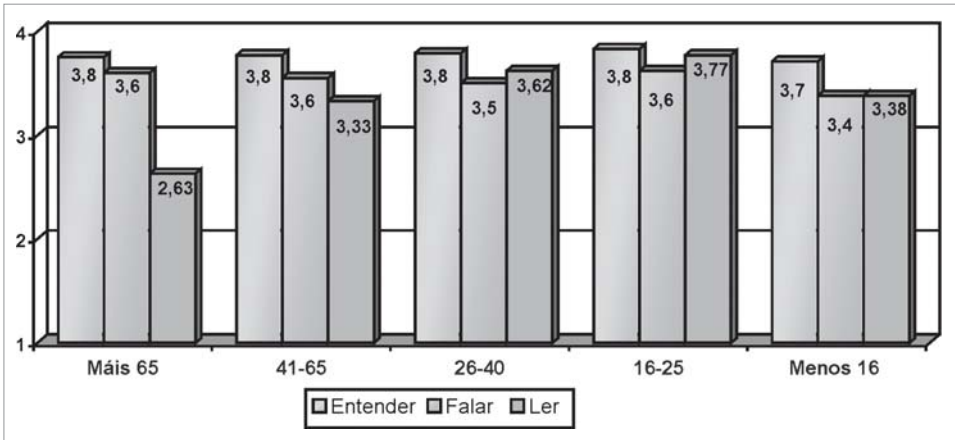
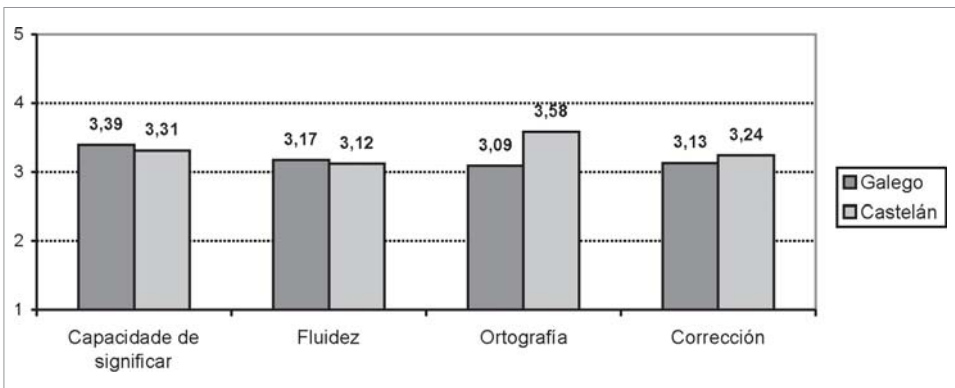

Gráfico 11. Medias da proba de expresión escrita en galego e castelán

Os autores, á hora de sinalaren algunhas conclusións (ibidem: 117-8), afirman que estes resultados mostran que a competencia escrita nas dúas linguas está moi próxima. Ademais, conséntase que a maior diferenza se atopa na ortografía e na puntuación. Finalmente, obsérvase que os estudantes obteñen mellores puntuacións nas destrezas

formais (corrección e ortografía e puntuación) cando escriben en castelán, e mellores puntuacións nas destrezas comunicativas (fluidez e capacidade de comunicar) cando escriben en galego.

E para rematar, ao empregaren técnicas estatísticas multivariadas, constátase que as máis altas competencias na expresión escrita tanto en galego coma en castelán están máis asociadas cos estudantes que recibiron o ensino maioritariamente en castelán, falan habitualmente máis castelán ca galego, viven en poboacións de máis de 50.000 habitantes e son mulleres. Pola contra, os estudantes con menores competencias escritas en galego e castelán tiveron aulas só ou maioritariamente en galego, habitan en núcleos de poboación de menos de 10.000 habitantes, utilizan maioritariamente o galego e son varóns.

Cando examinamos a competencia lingüística en galego e o factor da idade, debemos constatar que o coñecemento e a capacidade para se desenvolveren en galego por parte da mocidade, especialmente nas destrezas escritas e lectoras, aumentaron considerablemente grazas á súa presenza no sistema educativo e na sociedade galega en xeral. Porén, non está totalmente xeneralizada a competencia escrita e lectora entre a mocidade, e con respecto á capacidade para falar en galego, algúns rapaces castelanófonos presenta eivas importantes: falta de fluidez, inseguridade lingüística etc. Hai rapaces que afirman saber escribir en galego mellor ca falalo. Aínda que en moitos casos a falta de competencia acaba converténdose simplemente nunha estratexia de autoxustificación para non esforzarse en falar galego, moitos rapaces castelanfalantes non dispoñen de contextos de uso nos que poidan interactuar con galegofalantes, o que supón un obstáculo máis para a consolidación ou para a simple mellora da súa competencia oral activa. Tamén cómpre recoñecer que a carencia de modelos lingüísticos de referencia que sirvan para mellorar a competencia en galego e para estimular o seu uso é unha eiva relevante.

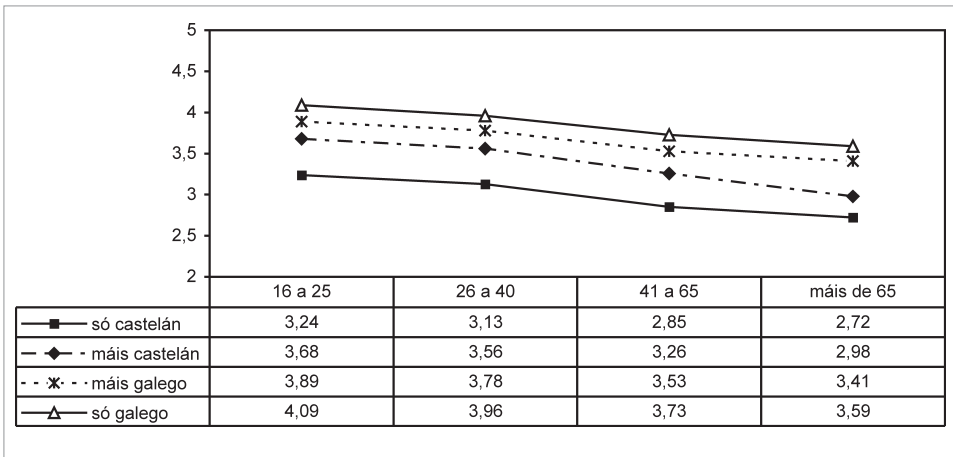
2.5. ACTITUDES LINGÜÍSTICAS

No tocante ás actitudes lingüísticas ante a lingua galega, a información cuantitativa do MSG-1992 puxo de manifesto unha realidade valorativa positiva, en xeral, para a lingua galega. Así, no *Mapa* constrúese unha variable nova, denominada «actitude lingüística xeral», formada por 16 preguntas actitudinais, entre as que estaban as seguintes preguntas: necesidade de coñecer ou saber o galego, o medre no uso do galego, o seu uso na publicidade, a existencia de información escrita en galego, os nomes das rúas en galego, o desexo de aprender ou mellora o seu galego etc. A media de valoración desta variable foi claramente positiva: 3,6 de media nunha escala de 1 (valor máis negativo) a 5 (valor máis positivo)⁸.

⁸ Noutros traballos puxéronse de manifesto datos semellantes. Por exemplo, tocante á lingua galega no sector da publicidade, Ramallo e Rei Doval (1997: 59) sinalan que as actitudes ante a utilización do galego na publicidade, con seren en xeral sempre favorables á inserción do galego nesas prácticas audiovisuais, cambia significativamente coa idade, especialmente entre os menores de 36 anos (máis favorables) e os grupos de 36 a 45 anos e de 56 a 65 (menos favorables).

No gráfico seguinte podemos examinar os valores desta variable actitudinal segundo a lingua habitual e a idade (Seminario de Sociolingüística da RAG, 1996: 69). Ademais de constatar que a mesma tendencia valorativa nos falantes en todos os grupos de idade, observamos un notable aumento das actitudes positivas cara ao galego a medida que descendemos nos grupos de idade. Das xeracións maiores ás xeracións máis novas trázase unha liña ascendente da media valorativa, e isto ocorre tanto nos sectores galegófonos coma nos castelanófonos.

Gráfico 12. Medias de actitude lingüística xeral segundo a lingua habitual e a idade (MSG-1992)

Mentres que, en xeral, as actitudes e opinións lingüísticas son aparentemente moi positivas para o galego utilizando información cuantitativa, se atendemos aos datos sobre as actitudes lingüísticas en Galicia que se tiran de deseños de investigación cualitativos ou experimentais, o resultado non é tan alentador e positivo (cf. Iglesias, 2003; Seminario de Sociolingüística da RAG, 2003).

Máis que establecer dúbidas a respecto da utilización de certas técnicas para medir as valoracións e actitudes, vexo máis rendible a axeitado teoricamente diferenciar os *discursos explícitos* (ou manifestos) que os individuos elaboran sobre os obxectos lingüísticos e os *discursos implícitos* (ou latentes). Mentres que no primeiro caso podemos acceder ao universo explícito a través de técnicas de enquisa, no segundo caso será máis apropiado utilizar técnicas cualitativas e experimentais.

As principais conclusións do traballo da Seminario de Sociolingüística da RAG (2003) céntranse en detectar que se manteñen prexuízos tradicionais vinculados co ‘acento’ galego: as persoas que se expresan con acento galego percíbense con referentes negativos de status (= éxito social), mentres que aqueles que se expresan nunha fonética similar ao castelán son considerados un grupo innovador e socialmente competente,

aínda que espertan pouca empatía social —é dicir, alta avaliación de status social, pero pouca solidariedade e afectividade. Con respecto á valoración dos galegofalantes, aparecen dous estereotipos: dunha banda, o estereotipo do ‘pailán’: o dos falantes nativos con acento popular; e doutra, o estereotipo do nacionalista: os falantes (urbanos) de galego normativo.

Con respecto á valoración da utilidade do galego, a utilidade percibida no galego é escasa. O uso da lingua asóciase con profesións de pouco prestixio e máis ocasionalmente se asocia coas esferas da docencia (os «profes» de galego) e da administración. En consecuencia, as motivacións de tipo instrumental de cara á súa aprendizaxe e uso son escasas.

O cambio galego > castelán explícase (e acéptase) polas inercias sociais e recibe unha certa indulxencia na avaliación realizada. Pola contra, os usuarios que efectúan o cambio castelán > galego reciben valoracións moi severas: grupo «politizado», «impermeable», «intolerante», «intransixente».

No tocante á valoración dos modelos de lingua, o galego carece dunha norma de referencia que concite avaliacións uniformes entre os usuarios: a) o galego tradicional recibe avaliacións moi negativas por mor do seu escaso prestixio percibido; b) o galego normativo concita novos prexuízos que o relacionan cunha determinada orientación ideolóxica e unha determinada filiación sociolingüística (ser un neofalante). En resumo, o grupo sociolingüístico tradicional (que transmite e usa a lingua) e o grupo social innovador (exemplo de cambio castelán > galego) son caracterizados moi negativamente.

Outra cuestión para considerar é a percepción da competencia lingüística en galego. Está bastante estendido o que denominamos como *discurso do descoñecemento da lingua*: entre os castelanfalantes, principalmente urbanos, este discurso utilízase como escusa para non usar a lingua galega. Este discurso atopa a súa base principal na inexistencia de interaccións en que estea presente o galego, de maneira que as poucas oportunidades de uso inciden na infravaloración da competencia oral individual.

Con respecto ás actitudes ante o ensino, hai un discurso maioritario favorable á aprendizaxe das distintas linguas (o que damos en denominar o *discurso do plurilingüismo*), centrado en valorar explicitamente os aspectos positivos da adquisición de competencias lingüísticas. As actitudes abertamente negativas ante a presenza elevada do galego no ensino son marxinais (se cadra non é politicamente correcto). As valoracións sobre este ámbito nos mozos galegofalantes son contraditorias: para uns o ensino é desgaleguizador; para outros o paso de primaria a secundaria ou á universidade supón unha nova galeguización. É, precisamente, a mocidade urbana quen opina maioritariamente que a escola debe desempeñar un papel máis destacado na normalización da lingua.

Como debemos interpretar estes datos e estas tendencias actitudinais? Nin tanto nin tampouco: as actitudes explícitas cambiaron moito, e as implícitas algo menos. Seguramente tivemos un espellismo cos datos do MSG: as actitudes non cambiaron tanto (a prol do galego) como parecía; cambiaron moito as actitudes explícitas, pero segue habendo un substrato que resulta difícil de cambiar, e é o que se pon de manifesto ao utilizar técnicas cualitativas.

A modo de conclusión, e centrándonos principalmente na mocidade, nestes anos está a emerxer unha nova percepción da lingua galega que reforza o seu prestixio social. Algunhas actividades, actuacións e procesos favorecen o cambio de certos estereotipos sobre a lingua. A mocidade observa que o coñecemento da lingua galega comeza a ser necesario para acceder a certas actividades laborais. E, entre a mocidade, os prexuízos cara á lingua galega aparecen máis atenuados ca na poboación adulta, e mesmo hai sectores que manifestan actitudes favorables cara á lingua.

Porén, por unha banda, non se visualiza no galego un elemento claro e aberto de utilidade e de prestixio social. O coñecemento e mais o uso do galego non se valoran como un elemento nuclear á hora de acceder ao mercado laboral, fronte ao que si ocorre co castelán ou, en determinados casos, co inglés. No acceso á Administración pública, ser galegofalante non ten un papel relevante, xa que se resolve co simple requisito formal da realización dos cursos de galego.

E, por outra banda, en certos sectores da mocidade aínda persisten prexuízos sólidos sobre o galego e opinións negativas a respecto da súa utilidade, o que contribúe a facelo un idioma con escasa capacidade de atracción para a xente nova. Noutros casos dáse unha valoración social aparentemente neutra ou ambigua da lingua galega que segue sendo favorecedora do castelán. E, como sinalamos no apartado anterior dedicado aos usos lingüísticos, os sectores da mocidade que, tendo o castelán como lingua habitual, ven con simpatía o galego e lles gustaría utilizalo, non atopan as condicións sociais favorables e favorecedoras desa utilización.

En calquera caso, cómpre sinalar a boa receptividade xeral de todas as accións de promoción social da lingua galega entre todos os sectores sociais, tamén no caso da mocidade. Neste liña podemos considerar a mocidade como un sector adaptable a novas situacións e con capacidade de implicación nos novos procesos sociolingüísticos en marcha. As opinións manifestadas van na dirección de que moitos mozos e mozas estarían dispostos a desenvolver actividades culturais e de lecer en galego.

Con todo, dado que as medidas de normalización aplicadas ata o momento foron febles e, ademais, non se vixiaba adecuadamente o seu cumprimento, non sabemos ata que punto a posible intensificación das ditas medidas poderían provocar rexeitamento nalgúns sectores. Tamén é certo que se manifesta un certo temor, claramente infundado, a que a promoción do galego poida supoñer unha perda de competencia en castelán, de xeito que o aumento da presenza do galego se percibe como unha ameaza para esoutra lingua. Ademais, algúns galegofalantes de sempre menosprezan a importancia das medidas de normalización e acusan os responsables de levalas a cabo de moverse unicamente por intereses particulares e de instrumentalizar a lingua.

3. A IDADE COMO INDICADOR NAS CONSECUCENCIAS LINGÜÍSTICAS DE CONTACTO

No ámbito das consecuencias lingüísticas do contacto na lingua galega, o papel da idade pode ser relevante en dous aspectos: por unha banda, na presentación de fenómenos de variación lingüística –principalmente nos eixes da variación diacrónica e da variación social–, e, por outra, na presentación de fenómenos lingüísticos inducidos polo contacto co castelán –situándonos, desta volta, no paradigma da interferencia lingüística. Tanto uns fenómenos lingüísticos coma outros podemos encadralos no escenario da variación que detectamos no galego actual tanto no nivel das variantes/formas coma das variedades⁹.

Se consideramos as fontes directamente responsables da formulación dos fenómenos de variación, podemos concretar tres fontes básicas para o galego actual: a) a dinámica propia da variación lingüística interna no galego, tanto a nivel da variación formal coma funcional; b) a presión continuada da situación de contacto co castelán; c) o proceso de estandarización lingüística contemporánea da lingua galega.

A primeira fonte de fenómenos lingüísticos é a que procede das dinámicas propias da variación lingüística interna no galego, tanto a nivel da variación formal coma funcional¹⁰. Convén sinalar que a extensión da variación social e da variación funcional ou estilística en galego foi moi escasa ata agora debido, precisamente, á redución de funcións e de ámbitos de usos que sufría a lingua. Pódese argumentar, por tanto, que o galego era, ata un certo punto, unha variedade formalmente ‘encollida’. Esta situación foi mudando a medida que se foi desenvolvendo o proceso de recuperación social e institucional contemporáneo da lingua, e ese proceso de expansión formal asentouse unha vez que o galego dispuxo dunha variedade estándar.

A segunda fonte de fenómenos lingüísticos é a que procede da presión exercida pola mesma situación de contacto. A interacción entre galego e castelán foi xerando unha xerarquización tanto no tipo e dirección coma na cantidade de transvasamentos lingüísticos mutuos, resultando que a influencia do castelán sobre o galego foi máis relevante cuantitativa e cualitativamente. Parece evidente que a evolución formal do galego non pode ser nin explicada nin descrita adecuadamente sen recorrer aos avatares da situación de contacto e mais á influencia, directa e indirecta, do castelán en particular. Xa que logo, a presión lingüística do castelán e os avatares propios da situación de contacto influíron poderosamente na evolución estrutural do galego.

⁹ López Morales (1999: 117) sinala que os perfís de distribución sociolingüística vinculados coa idade poden ser o reflexo de tres posibilidades: a) fenómenos de identidade en certos grupos xeracionais; b) fenómenos de autocorrección, principalmente nos grupos intermedios de idade; c) fenómenos que revelan cambios lingüísticos en marcha.

¹⁰ Utilizamos neste punto a terminoloxía de M.A.K. Halliday, quen distingue entre fenómenos lingüísticos relacionados cos *usuarios* e fenómenos relacionados cos *usos* da lingua (cf. Gregory e Carroll, 1978).

Finalmente, a estandarización da lingua galega constitúe a terceira fonte de fenómenos lingüísticos. A consecución dunha variedade estándar, enfocada primeiramente cara á lingua escrita, foi xerando un modelo de referencia, unha especie de marco neutral apto para as funcións típicas e diversas que desenvolve unha variedade desa natureza: as funcións de unificación da diversidade dialectal e a de servir de elemento de cohesión grupal.

A estandarización da lingua galega é un proceso recente no tempo, levado a cabo cando a substitución social do galego polo castelán se atopaba nunha etapa avanzada. Sendo unha «estandarización serodia», en palabras de Ramón Mariño, a difusión social do modelo estándar non se chegou aínda a completar (non chegou, por exemplo, á poboación non escolarizada ou a que si foi escolarizada antes da aprobación da normativa en 1982), nin é socialmente intensa, por mor da complexa situación sociolingüística da lingua, e ademais a propia codificación do estándar foi obxecto de contestación por certos sectores, minoritarios pero activos, da sociedade galega.

Estas tres fontes de fenómenos de variación animan a aparición de formas lingüísticas e de variedades de distinta natureza. Os diferentes grupos de idade presentan tipos de variedades e de variantes diferenciados, que constitúen o que podemos denominar como repertorio lingüístico interxeracional.

Imos examinar, aínda que sexa cunha maior brevidade do que sería preciso para un tema desta envergadura, a configuración dos novos lectos sociais – neste caso, concretamente, o «galego audiovisual»– e do «galego urbano». En ambos os casos, a idade é unha variable omnipresente na configuración sociolingüística de ambos os *lectos*. Porén, convén sinalar que ao referírmonos ao galego audiovisual ou ao galego urbano estamos desenvolvendo un exercicio de abstracción, dado que nin todos os galegofalantes urbanos, coas características sociolingüísticas que despois sinalaremos, nin todos os locutores de radio ou televisión, por exemplo, exhiben unha mesma variedade lingüística cos trazos que agora debullaremos. E no caso concreto do galego audiovisual, certas situacións e procesos levados a cabo nos anos noventa están incidindo en que tal lecto social comece a mostrar outros elementos formais característicos¹¹.

No tocante ao «galego audiovisual», podemos definilo como un sociolecto profesional que se foi desenvolvendo desde os anos oitenta coa aparición da CRTVG. Asíciase con individuos novos, tanto homes coma mulleres, de biografía lingüística castelanófona e que producen un galego oral moi diferente do galego tradicional e moi achegado, pola contra, ao castelán.

Desde unha perspectiva formal, ese lecto audiovisual do galego ten algunhas características definitorias. En primeiro lugar, a súa configuración parte dun modelo lingüístico e estilístico pertencente ao castelán. A este respecto, esta cita de Dobao (1999) é ben elocuente.

¹¹ Entre estes factores debemos sinalar a creación, a principios dos noventa, da Facultade de Xornalismo na USC, ou a preocupación meirande dos medios audiovisuais en xeral pola capacitación lingüística dos traballadores que teñen presenza pública, mediante a organización de actividades formativas lingüísticas.

(...), a calidade lingüística das emisións da radio pública galega é moi cativa. (...), o discurso oral da radio galega está tan lonxe do galego como próximo a pautas fónicas, prosódicas, sintácticas e estilísticas do castelán. Son poucos os profesionais que diante do micrófono demostran un aceptable dominio de recursos que lles permita emitir mensaxes orais con corrección.

O caso da TVG presenta situacións diferentes porque o seu universo referencial é máis amplo e as condicións de produción permiten intervencións máis directas. Desde o punto de vista fonético, tanto os programas informativos, creadores de modelos de referencia, coma os deportivos presentan un nivel lingüístico paupérrimo. (...). Os modelos expresivos camiñan cada vez máis nun exercicio de mímese, mesmo nos erros, dos modelos dos medios castelanófonos.

En segundo lugar, este lecto constrúese a partir dunha interpretación excesivamente literal e rixida da variedade estándar escrita do galego. Ao ser a versión escrita do estándar o punto de partida e de chegada, a versión oral perde moitas das inflexións do galego tradicional.

En terceiro lugar, na medida en que é unha variedade planificada configúrase cunha importante profusión de cultismos e de neoloxismos, froito dunha intensa depuración léxica. Este trazo afasta aínda máis esta variedade daquelas tradicionais, pero desta volta estamos ante un proceso lóxico e necesario nun proceso de elaboración da lingua.

Finalmente, os modelos estilísticos utilizados para confeccionar esta variedade do galego parecen proceder do castelán, non do galego. Se o castelán é a fonte estilística principal, o resultado será necesariamente unha variedade formal afastada daquelas variedades tradicionais e significativas da oralidade galegófona.

As características formais que acabamos de apuntar supoñen a elaboración dun lecto social con diferentes valoracións sociais, non todas coincidentes. Por unha banda, este modelo lingüístico carece de autenticidade lingüística e por iso é criticado e valorado negativamente por ser excesivamente diverxente a respecto doutras variedades orais do galego. Pero, por outra, moitos falantes, en xeral, tenden a adxudicarlle referentes positivos de status social. E isto vén motivado polo escaso prestixio social que teñen precisamente esas variedades do galego que si posúen autenticidade.

Con respecto ao «galego urbano»¹², Regueira (1999) sinala como características sociolingüísticas as seguintes: a) son variedades desenvolvidas nos contornos urbanos; b) están asociadas a grupos de menor idade e que tiveron unha exposición reducida ao galego

¹² Dubert (1998: 237) constata a existencia de diversos tipos de variedades lingüísticas diverxentes respecto das consideradas populares ou tradicionais: «Con todos estes datos resulta posible asociar series de trazos fonolóxicos, morfolóxicos e sintácticos para caracterizar modelos de fala, de xeito que moitas veces a presenza dun trazo chega a implicar a presenza doutros (...). Desta maneira, os trazos semellan non presentarse illados, senón que maioritariamente se dan en bloques, e uns falantes decántanse por uns conxuntos de trazos e outros por outros».

na familia e na comunidade, ou que tiveron unha historia lingüística familiar sen apenas presenza do galego; c) os seus usuarios teñen coñecemento do galego estándar, a través da escola e/ou dos medios de comunicación; d) o achegamento –ou adopción– da lingua galega prodúcese na adolescencia; e) estes usuarios mostran actitudes neutrais ou positivas ante a lingua e ante os referentes evocados polo galego.

No tocante ás características lingüísticas que conforman as variedades urbanas, debemos constatar a presenza de elementos característicos do castelán (base fónica do castelán; entoación marcadamente castelá; presenza de diversas interferencias fonéticas, morfolóxicas e sintácticas), fenómenos de simplificación como consecuencia da mesma situación de contacto lingüístico (por exemplo, ausencia da regra de transformación /N / > /n / naqueles contextos precisos), e omnipresenza de formas e recomendacións de escolla presentes na variedade estándar, aínda que con algúns problemas (cf. Regueira, 1999).

A configuración formal das variedades urbanas do galego contrastan coa das variedades tradicionais. Mesmo no plano fonético, Vidal Figueiroa (1997) mostraba que no caso por el estudado na cidade de Vigo a diverxencia entre o galego urbano e o galego (vigués) tradicional se convertía en converxencia cando se comparaba o galego urbano co castelán falado en Vigo, tal como se facía notar no cómputo das estruturas fonéticas equivalentes.

Cadro 1. *Porcentaxe de estruturas fonéticas equivalentes*

Galego vigués tradicional / castelán (de Vigo)	46 %
Galego vigués tradicional / galego urbano culto	49 %
Galego urbano culto / castelán (de Vigo)	96 %

A busca dos motivos que subxacen nesa diverxencia entre as variedades populares e as urbanas non debe cingirse só a cuestións competenciais e de praxe lingüística efectiva. Temos, por unha banda, falantes de galego con diferente tipo e cantidade de información dialectal interiorizada durante o proceso de adquisición do galego. Tamén, por outra banda, a influencia dos modelos de lingua estándar e o papel conferido ao castelán como fonte de innovacións é diferente nos distintos casos. E, finalmente, por parte daqueles falantes que se incorporan serodiamante ao galego, como ocorre no caso dos novos falantes urbanos, a falta dunha valoración e de referentes positivos nas falas tradicionais (véxase o que comentamos na sección dedicada ás actitudes lingüísticas, cf. XXX) pode ter como consecuencia a procura dun modelo de lingua cunha fasquía diferente daquelas variedades orais tradicionais fortemente estigmatizadas.

Tanto no caso dos lectos audiovisuais coma dos urbanos, atopámonos cunha construción lingüística moi estigmatizada, que é a do *neofalante*. O neofalante é o individuo que se achega á lingua galega serodiamante, por diferentes motivos persoais, laborais ou simplemente interaccionais, e que desprega un modelo de lingua pouco rigoroso. De

feito, a figura do neofalante aparece no DAFO incluído no diagnóstico do PXNLG (cf. Xunta de Galicia, 1995) mediante tres referencias concretas, vinculadas directamente coa idade, todas elas consideradas como ‘puntos febles’ do diagnóstico: a) os neofalantes deturpan o galego xa que son maioría nos medios de comunicación, no ensino e na administración; b) os neofalantes empobrecen o galego porque menosprezan o galego tradicional/enxebre e porque buscan «a orixinalidade artificial nunha ortografía escurecedora»; c) o galego da CRTVG é de mala calidade pola acción dos neofalantes.

Tendencias que se poden suxerir a partir deste datos: moitas, se cadra a máis relevante é que anotamos profundas diferenzas xeracionais na elección de variantes dunha mesma variable. Isto lévanos a propoñer dúas xeracións ben diferenciadas: falantes novos vs. adultos /vellos.

4. CONCLUSIÓNS: ASPECTOS PARA O DEBATE

A revisión que acabamos de presentar da idade en relación cos comportamentos sociolingüísticos na Galicia actual, centrada nuns aspectos sociolingüísticos seleccionados e breve por mor das limitacións lóxicas de espazo, permítenos formular algunhas hipóteses de traballo, que debidamente xustificadas poden constituir as conclusións deste traballo. En primeiro lugar, a idade é unha variable sociolingüística de alto rendemento para analizar as condutas lingüísticas en Galicia debido á intensidade e profundidade dos cambios socioculturais e socioeconómicos; e en segundo lugar, fóronse construíndo diferentes estereotipos que vinculan a idade coa lingua galega. Malia que hai base empírica, estase construíndo unha imaxe social negativa da idade conforme a un esquema simplificador.

Con respecto á primeira das conclusións, constatamos que a idade é unha variable sociolingüística de alto rendemento para analizar as condutas lingüísticas en Galicia debido á intensidade e profundidade dos cambios socioculturais e socioeconómicos e políticos dos últimos 40 anos. Por tanto, se esta hipótese é correcta detectaremos diferenzas significativas entre os grupos de idade e determinados ítems sociolingüísticos que podemos vincular cos procesos de mantemento e de substitución lingüística.

Tamén se deriva desta hipótese que as xeracións máis novas tenderán a diverxer na súa conduta lingüística e sociolingüística das xeracións maiores, dado que o contexto de socialización e de vivencia social foi moi diferente. Finalmente, tendo en conta os cambios vinculados coa urbanización de Galicia, a idade en conxunción co hábitat de residencia poden establecer unha macrovariable de relevancia por determinar.

Con respecto á segunda das conclusións –a de que se foron construíndo diferentes estereotipos que vinculan a idade e mais a lingua galega–, no ámbito do contacto de linguas en Galicia eses estereotipos vinculados coa idade e coa lingua galega tiveron diferentes extensións. Por unha banda, constrúese unha imaxe social negativa das xeracións máis novas –a mocidade– tanto no plano sociolingüístico –non falan galego– coma no

estritamente lingüístico –fálano mal. Así, considérase que a mocidade é castelanfalante, non utiliza o galego máis que de forma esporádica, a produción galegófona ten pouca calidade e, malia as boas actitudes ante o galego «politicamente correctas», as actitudes reais encubertas son moi negativas.

E, por outra banda, constrúese unha imaxe social ambivalente (contraditoria, máis ben) das xeracións maiores; é ambivalente porque nuns casos esa xeración se presenta en termos positivos (autenticidade, inxenuidade; falan o galego real, son os galegofalantes de verdade) e noutros casos a construción é claramente negativa (conservadores, interesados; falan con castelanismos; presentan actitudes pouco positivas cara ao galego debido seguramente ás condicións sociais que lles tocou vivir etc.).

A teor do visto ata agora, as xeracións maiores e, en parte as adultas, foron a vangarda do mantemento do galego, mesmo nas épocas máis difíciles do final do franquismo. E tamén se pode interpretar que a mocidade foi e segue a ser a vangarda do proceso substitutorio. Neste caso a mocidade urbana considérase a primeira liña da ondata castelanizadora e, por conseguinte, un obxectivo estratéxico para a recuperación lingüística.

Nesta visión un tanto simplista da realidade e dos procesos que a crean, hai elementos que debemos considerar. Por un lado, que a mocidade sexa a vangarda do abandono do galego é responsabilidade, indirecta polo menos, das xeracións anteriores, é dicir, adultos e vellos: eles (non) transmitiron o galego e traspasaron as normas e valores sobre a situación sociolingüística do momento e sobre a súa interpretación. É dicir, os/as mozos/as non deixarían de falar galego se non fose polos usos e polas valoracións que recibiron dos seus maiores. Sabemos, por suposto, que a cuestión familiar e comunitaria non é o único elemento pertinente. Debemos recoñecer que na infancia e na mocidade os valores extrafamiliares e os dos grupos de iguais poden influír tanto ou máis cós estritamente familiares. E que, hoxe máis ca nunca, o papel socializador das familias compártese con outras institucións sociais (por exemplo, a escola) e con outros ámbitos sociais (medios de comunicación, grupos de iguais etc.). Pero vellos e adultos desempeñaron un papel central nese proceso de non reprodución do galego por parte dos máis novos/as que non podemos obviar.

Por outro lado, constátanse dinámicas de recuperación do galego en contextos propicios para o castelán. Contamos con exemplos de procesos de substitución inversos castelán > galego, producidos en determinados ámbitos urbanos (caso de Santiago de Compostela, pero tamén das outras cidades galegas) por parte de falantes mozos e mozas. Ademais, debemos valorar na súa xusta medida o deostado concepto de ‘neofalante’, desde a vertente sociolingüística: falantes novos urbanos que proceden dun contexto familiar castelanófono e que realizan un cambio de lingua, de intensidade e cantidade variable segundo os casos, por motivos ideolóxicos e/ou profesionais.

Finalmente, os datos cuantitativos (na lingua inicial e habitual, por exemplo) parecen indicarnos que a caída da lingua galega nos grupos de idade máis novos está tocando fondo. Se aceptamos esta hipótese e lle engadimos o aumento da competencia lingüística en galego e o cambio actitudinal en marcha, podemos establecer liñas de interpretación

que se encamiñen cara a direccións contrarias ás que ata agora conformaron ese discurso negativo respecto da mocidade e a lingua galega, un discurso que é só unha metáfora da consideración negativa do mesmo futuro do galego. Sen lle negar realidade aos datos preocupantes dispoñibles, é posible enxergar outros escenarios e outras hipótese de traballo máis realistas e, ao tempo, máis optimistas.

REFERENCIAS

- Cheshire, J. (1987): «Age and generation-specific use of language», en Ammon, U., Dittmar, N. e Mattheier, K. J. (eds.): *Sociolinguistics: An international handbook of the science of language and society*, volume I: 760-67 (Berlín: Walter de Gruyter).
- Dobao, X. A. (1999): «Un máster de galego na aldea. Discursos (e silencios) públicos ó redor do galego oral», en Álvarez, R. e Vilavedra, D. (eds.), *Homenaxe a Xesús Alonso Montero*: 349-66 (Santiago: Universidade de Santiago de Compostela).
- Dubert, F. (1998): *Aspectos do galego de Santiago de Compostela* (Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela).
- Dubert, F. (2002): «Os sociolectos galegos», en *Cadernos de Lingua*, 24: 5-27.
- Eckert, P. (1997): «Age as a sociolinguistic variable», en F. Coulmas (ed.): *The handbook of sociolinguistics*: 151-67 (Oxford: Blackwell), 151-67.
- Gregory, M. e Carroll, S. (1978): *Language and situation. Language varieties and their social contexts* (Londres, Routledge) [tradución ao castelán: *Lenguaje y situación* (México: Fondo de Cultura Económica) 1986].
- Iglesias, A. (2002): *Falar galego: 'no veo por qué'. Aproximación cualitativa á situación sociolingüística de Galicia* (Vigo: Xerais).
- López Morales, H. (1993) [1988]: *Sociolingüística* (Madrid: Gredos).
- Loredo, X., Fernández Salgado, A. e Suárez Fernández, I. (2005): «Análise da expresión escrita en galego e castelán ao final do ensino obrigatorio. Resultados dun estudo realizado na comarca de Santiago de Compostela», en *Cadernos de Lingua*, 27: 109-25.
- Monteagudo, H. e Lorenzo Suárez, A. M. (coords.) (2005): *A sociedade galega e o idioma. A evolución sociolingüística de Galicia (1992-2003)* (Santiago de Compostela: Sección de Lingua do Consello da Cultura Galega).
- Ramallo, F. F. e Rei-Doval, G. (1997): *Publicidade e lingua galega* (Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega).
- Regueira, X. L. (1999): «Estándar oral e variación social da lingua galega», en Álvarez, R. e Vilavedra, D. (eds.): *Homenaxe a Xesús Alonso Montero*: 854-75 (Santiago: Universidade de Santiago de Compostela).

- Seminario de Sociolingüística da RAG (1994): *Lingua inicial e competencia lingüística en Galicia* (A Coruña: Real Academia Galega).
- Seminario de Sociolingüística da RAG (1995): *Usos lingüísticos en Galicia* (A Coruña: Real Academia Galega).
- Seminario de Sociolingüística da RAG (1996): *Actitudes lingüísticas en Galicia* (A Coruña: Real Academia Galega).
- Seminario de Sociolingüística da RAG (2003): *O galego segundo a mocidade. Unha achega ás actitudes e discursos sociais baseado en técnicas experimentais e cualitativas* (A Coruña: Real Academia Galega).
- Silva Valdivia, B. (2006): *Castelanismos morfolóxicos no galego. Avaliación da competencia do alumnado* (Santiago de Compostela: ICE da Universidade de Santiago de Compostela).
- Vidal Figueiroa, T. (1997): «Estructuras fonéticas de tres dialectos de Vigo», en *Verba*, 24: 313-32.
- Xunta de Galicia (2005), *Plan xeral de normalización da lingua galega* (Santiago de Compostela: Consellería de Educación e Ordenación Universitaria).